

Posewitz Tivadar és a *Borneo*

KÁZMÉR Miklós

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Ósleánytani Tanszék & MTA-ELTE Geológai, Geofizikai és Űrtudományi Kutatócsoport, Budapest

Email: mkazmer@gmail.com

Orcid: 0000-0003-1092-1316

Theodor Posewitz and his Borneo

Abstract

Theodor Posewitz, a medical doctor and geologist (1850–1917) spent five years in the Dutch East Indies between 1880 and 1885 serving the colonial Dutch army. He spent time on Java, Borneo, Bangka and Billiton islands. He dedicated all his spare time to geological exploration. About eighty of his geological studies appeared in geological and geographical journals. His chief work, the first monograph on the geology of Borneo, including geological and mineral resources maps, was published in German in 1889 and in English in 1892. Early years of his studies and the results of his five-year stays in Asia are discussed, based on archival records. Additionally, a complete bibliography of his Asia studies is provided.

Keywords: history of science, Indonesia, Hungary, 19th century, explorations, geology

---

Összefoglalás

Posewitz Tivadar orvosdoktor és geológus (1850–1917) öt évet töltött a Holland Kelet-Indiákon katonasorvosként. 1880–1885 között bejárta Jávát, Borneót, valamint Bangka és Billiton szigeteit, az ónbányászat központjait. Minden szabad idejét a földtanra fordította. Mintegy nyolcvan rövidebb-hosszabb geológiai tanulmányban ismertette saját megfigyeléseit és a nagyrészt holland nyelvű szakirodalom adatait. Munkájának koronája Borneó első földtani térképe és monográfiája, mely 1889-ben németül, 1892-ben angolul jelent meg. Posewitz hazai felkészülését, majd külföldi orvosi és geológiai stúdiumait mutatom be levéltári források alapján. Ezt követően ázsiai útjának eredményeit, annak fogadtatását ismertetem, bio-bibliográfia-szerűen tárva fel az ebben a témában végzett munkásságát.

Tárgyszavak: tudománytörténet, Indonézia, Magyarország, 19. század, felfedező expedíció, geológia

---

Bevezetés

A Magyarhoni Földtani Társulatnak nemes hagyománya, hogy elhunyt tagjairól nemcsak nekrológot, méltatást közöl, hanem részletes szakmai életrajzot és megjelent műveik bibliográfiáját is adja szakfolyóiratában, a *Földtani Közlöny*-ben. Ez nem csak a tudománytörténet számára felbecsülhetetlen forrás: könnyedén kikereshetővé teszi a valamely elhunyt szerző munkájára vonatkozó bibliográfiai adatokat is. Ezek az írások esetenként nem nélkülözik a személyes hangvételt: szerzőjük az elhunyt tanítványa, kollégája, barátja lehetett, így olyan eseményeket, tulajdonságokat, gondolatokat tud megörökíteni, amelyek egyébként az idő múltával

feledésbe merülnének. A magyarországi geológiának lényegében minden jelentősebb alakja kiérdemelte ezt a megtiszteltetést, de egy nagy tudású, termékeny szerző, Posewitz Tivadar nem. Vajon miért? Számos publikációja jelent meg idehaza és külföldön. Két országról, az akkori Holland Kelet-Indiákról és Magyarországról tartós értéket képviselő monográfiát tett le az asztalra. Földtani térképei örök életűek. Idehaza tengerentúli munkái lényegében ismeretlenek maradtak, kevés számú szakember kivételével (VITÁLIS 2001, 2005). Borneói monográfiáját (POSEWITZ 1889a, 1892) mai is idézik nemzetközi tudományos körökben. Az utókor értékelésének ez a – főleg hazai – hiánya több okra vezethető vissza: Posewitz személyiségére és a hivatalos megemléke-

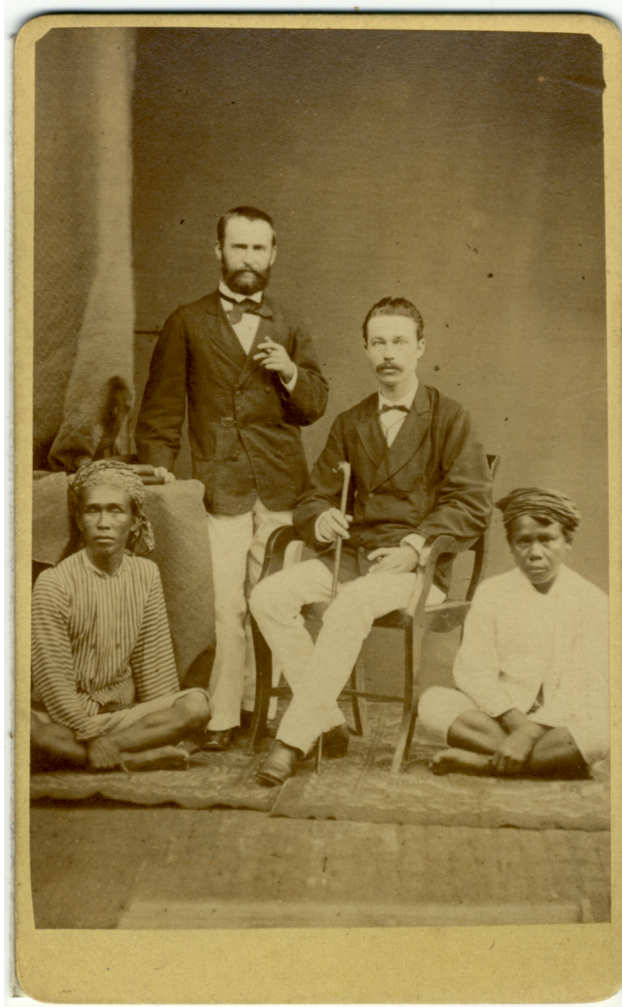
zés idejének viharos történeti eseményeire. A világháború végével igencsak megfogyatkozott terjedelmű *Földtani Közlönyben* sem volt szokás még jó ideig nekrológokat közölni. Posewitz harcos természetű ember volt (THIRRING 1917); nem biztos, hogy akár csak szakmai körökben is sok barátot szerzett volna. A megjelent rövid megemlékezések (PAPP 1918, THIRRING 1917) – bizonyára a sietségből adódóan – számos hibát tartalmaznak, melyek azután valamennyi későbbi jubileumi megemlékezésben (VITÁLIS 2001, 2005) és lexikonszócikkben (ANONYMUS 1922, 1959, 1969, 1990, KUBASSEK 1993) visszaköszönnek. A mai napig nem készült el munkáinak teljes bibliográfiája. A jelen tanulmány is csak ázsiai munkáinak kínálja – nem biztos, hogy teljes – jegyzékét. Posewitz a geológia jelentős egyénisége volt a 19–20. század fordulóján, Délkelet-Ázsiában és Magyarországon egyaránt. A jelen esszé neveltetésére, tanulmányaira és ázsiai útjának eredményeire összpontosít. Élete további folyása és hazai működése a geológia és a Tátra-kutatás terén még feltárára vár.

Források

Posewitz Tivadar életét tömören Papp Károlynak, a Magyarhoni Földtani Társulat főtítkárnak mindössze másfél oldalas nekrológja foglalja össze (PAPP 1918). Papp a sógora volt: Posewitz az ő testvérhúgát, Adélt vette el. Ezért véleménye, megjegyzései megbízhatóak: olyan részleteket is papírra vetett, melyek egyébként elvesztek volna. Sajnos, a főtítkári éves beszámoló részeként, nyilvánvalóan sietősen elkészített megemlékezésbe hibák csúsztak; ezek aztán, a dolgok természeténél fogva, valamennyi további publikációban és lexikonszócikkben napjainkig öröklődtek.

Forrásaink elsősorban nyomtatásban megjelent művei; ezek többnyire szigorúan csak a tudományos tartalomra szorítkoznak. Ezen rövid cikktől könyvméretig terjedő publikációkban aprólékosan kerestem információkat a személyes élményekről, megfigyelésekről, az ázsiai utazás körülményeiről, a társadalmi jelenségekről, amelyeket azért ritkán, de beleszólt az elbeszélésbe. Kiderült, hogy nem találni munkáiban személyes véleményt szinte sohasem. Termékeny szerző volt: rengeteg kéziratot küldött tudományos folyóiratoknak és magas szintű tudománynpszerűsítő lapoknak (például a *Das Ausland* című hetilapnak), különösen borneói tartózkodása idején. Ezek a Magyarországon, Ausztriában, Németországban és Hollandiában megjelent írások értékes és megbízható forrásai kutatásainak és a földtani folyamatokról alkotott elgondolásainak. Magánleveleket küldött barátainak és családjának; tartalmuk egy része eljutott a napi vagy heti sajtóba is. Az *Arcanum* teljes szövegű hírlapi adatbázisa volt a legfőbb forrása ezeknek az egyébként igen nehezen fellelhető apró írásoknak, híreknek (<http://www.arcanum.hu>).

Utazásainak, megfigyeléseinek más módon hozzáférhetetlen részletei kerültek ily módon napvilágra. A Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat Tudománytörténeti Gyűjteményében a Posewitz-iratok (egyetlen doboz mindössze, egyetemi tanulmányainak dokumentumai, vázlatos útinaplója és egy útikönyv-kézirat található benne) fölbecsülhe-

1. ábra. Posewitz Tivadar (bal oldalt, állva) Ambarawában, Jáva szigetén, valószínűleg 1879-ben vagy 1880-ban. A középpüti ülő személy ismeretlen. Két jávai szolgájuk ül törökülésben a földön. Fénykép: C. Dietrich (SZAKÁCS 1989). MNM Történeti Fényképtára, l.sz. 72.161.

Figure 1. Theodor Posewitz (left, standing), in Ambarawa, sometime in 1879-1880. The sitting person is unidentified. Two local servants sit cross-legged. Photo: C. Dietrich (SZAKÁCS 1989). Hungarian National Museum, Historical Photo Department, nr. 72.161.

tetlen információkkal szolgáltak az intenzív publikációs tevékenységét megelőző évekről. Itt található továbbá egy kéziratos családtörténet (KOROMPAY 1997a) és egy családfa (KOROMPAY 1997b). Végül a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképgyűjteménye volt segítségemre egy korábban a szakma számára nem ismert fényképének megszerzésében (*1. ábra*).

Családja, tanulmányai

Theodor Posewitz (magyarul Posewitz Tivadar formában használta) 1850. december 2-án¹ született Iglón, szepesi szász családba. Apja, Samuel (1800–1871), orvos volt, akinek Amanda Prichradnyval (1807–1842) kötött első házasa-

¹A különböző kézikönyvek általában tévesen 1851. december 2-át írják

ságából két lány, Eugenia (1839–1934) és Augusta Sydonia Amanda (1840–1876) született. Samuel Posewitz 1843-ban házasodott össze Emeline Karafiáthtal (1815–1896), akitől hat gyermeke született: két lány, Bertha Sydonia (1844–1918) és Ottilie Sophia (1855–1907), valamint négy fiú. KOROMPAY (1997a: 10) kéziratos családtörténete hét gyermekről emlékezik meg, de a családja (KOROMPAY 1997b) csak hatot mutat. A fiúk közül Julius Alfred (1847) a berlini bányászati akadémián tanult és egy vasolvasztó igazgatója lett. Emil Arthur (1849–1916) magánhivatalnok lett Iglón. Theodor (1850–1917) maga orvoslást és geológiát tanult, katonarvos lett a Holland Kelet-Indiákon, majd 29 évig szolgált a Magyar Királyi Földtani Intézetben. Kornel (1852–1917) a kőbányai szappangyár igazgatójaként működött (KOROMPAY 1997a).

Posewitz Tivadar az iglói evangélikus gimnáziumban érettségizett 1868-ban. Ezt megelőzően egy évre a debreceni református kollégiumba adták a magyar nyelv elsajátítására. Természetrizsi érdeklődését megalapozta a Tátrával való közeli kapcsolata (apjának ott volt a Priessnitz-elvet alkalmazó vízgyógyintézete), ahová sokszor járt kirándulni a hegyekbe. Talán akkor és ott támadt fel érdeklődése az ismeretlen tájak fölfedezése és a geológia iránt. Bár családja jó anyagi helyzetben volt, felfedező utakat mégsem tudott volna finanszírozni. Ezért Tivadar elhatározta, orvos lesz, hogy ily módon távoli égtájakon dolgozhassék (PAPP 1918: 33). Orvosnak és geológusnak egyaránt kitanult egymás után. Akkoriban az orvosi tanulmányok még magukban foglalták a mineralógia, botanika, zoológia alapjait, mi több, számos orvosi végzettségű emberből lett később neves geológus, professzor (ANGETTER et al. 2016). Az 1868/69-es tanévet a pesti Tudományegyetemen töltötte. Ásványtanra (előadás és gyakorlat) Szabó Józsefhez járt, kémia-professzora Than Károly volt, az anatómiát Lenhossék Mihály, az állattant Margó Tivadar és Jendrassik Jenő, a növénytant Jurányi Lajos, maga is orvos, tanította. Ezek a tanulmányok jól fölkeszítették későbbi pályafutására. A tanulmányait igazoló bizonyítványt a Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat tudománytörténeti archívuma őrzi (továbbiakban Posewitz-iratok). Ezt mutatta be a következő tanévben a bécsi egyetemen, ahol tanulmányait folytatni kívánta. A Pesten tanult tárgyakhoz még fölvetta a fiziológiát és a gyógyszer-tant. 1872 októberében, a kilencedik szemeszterben tette le a három alapvizsgát növénytanból, állattanból és ásványtanból, mindössze tíz napon belül. Egyéb vizsgáiról jelenleg nincsen tudomásunk, de bizonyára sikeresek voltak, mert 1872 áprilisa és augusztusa között már gyermekgyógyászatot és szülészet-nőgyógyászatot tanult Lipcsében, és ugyanott sebészeti, szemészeti és szülészeti klinikai gyakorlatot végzett. Az 1872/73-as tanévet megint csak Bécsben töltötte. Meglepő, hogy ezek után 1873. június 21-én a würzburgi egyetemről nyeri el a doktori fokozatot sebészet és szülészet tárgykörben a szülés utáni vérzés transzfúziós kezeléséről szóló dolgozatával. Ezt a diplomáját Budapesten kívánta honosíttatni. Kifogástalan magyarsággal írt kérvényében felsorolta, hogy Budapesten és Bécsben összesen hét félévet hallgatott, ezenkívül egy félévet Lipcsében, két-két félévet

pedig Nürnbergben és Würzburgban tanult. Kérelmét azonban Lenhossék professzornak (a Posewitz-iratok között őrzött, a megfelelő törvényhelyekre hivatkozó) részletes írásos véleménye alapján az orvoskar elutasította. (Az orvosi és egyéb hivatásrendekben gyakori, hogy ily módon is védik a piacukat a külföldi befolyástól.) Lenhossék azonban mint lehetőséget fölvetette, hogy Posewitz tegye le a szigorlatot ismételten, hiszen már az előírt, legalább tíz félévnyi tanulmányokat teljesítette. Doktori oklevelének kéziratos másolata jelzi, hogy ezt megtette, és 1874. március 28-tól elnyerte a jogot az orvostudomány gyakorlására Magyarországon és Ausztria örökös tartományaiban.

Miután hat év alatt befejezte orvosi tanulmányait – a medicina lesz a kenyérkeresete Ázsiában – visszatérhetett szenvedélyéhez, a geológiához. Egy hónap sem telt el, hogy a magyarországi orvosi oklevelet is megszerezte, és már be is iratkozott a freibergeri Bányászati Akadémiára. Három teljes tanévet töltött el ott, 1874. április 27-től 1877. június 12-ig. A Budapesten és Bécsben elsajátított ásványtani alapokra biztosan építhetett: tantárgyai között volt az első évben a geognózia, teleptan, kőzettan és ásványi paragenezisek. Ezt követte a másodévben az ásványtani gyakorlat, kvalitatív kémiai elemzések, geognózia, teleptan, ősmaradványok, kőzetelemzés, geodézia és kristálytan. A harmadév hozta a további ásványtant, a forrasztócsöves anyagvizsgálatot, teleptant, őslénytant, kvantitatív kémiai elemzést, elméleti kémiát, geognóziát, mikroszkópi gyakorlatokat, ásványtani gyakorlatokat és kőzetmikroszkópiát. Valamennyi tárgy elvégzéséről a bizonyítványai a Posewitz-iratok között vannak. Nem tudjuk azonban, hogy lediplomázott-e vagy esetleg doktori fokozatot szerzett.

Bár két szakmát is kitanult, egymástól nagyon távoli területeken, ez nem biztosított számára fizetett állást. A freibergeri tanulmányainak vége felé lett a bécsi Földtani Intézet önkéntes geológusa. Itt 1876. május 4-től egészen 1879. július 3-ig fizetés nélküli kutató volt, Franz von Hauer igazgató tanúsítványa szerint (Posewitz-iratok). Bécsi tevékenységéről nincsen közelebbi tudomásunk. Valószínűleg itt is kőzetmikroszkópiával foglalkozott, mint Budapesten, és majd később, Ázsiából való visszatérte után a budapesti Földtani Intézetben.

Posewitz mindig nagy súlyt fektetett arra, hogy tanulmányai idején is fönmaradjanak kapcsolatai szülőhazájával. Külszói tanulmányai és bécsi önkéntessége idején terepmunkát végzett Iglón, leírva az ottani jégkori tó üledékeit. Eredményeiről 1878. január 9-én, a Földtani Társulatban tartott előadást; tanulmánya még ugyanabban az évben megjelent a *Földtani Közlönyben* (POSEWITZ 1878a). Öt hónappal később a dobsinai 'zöldkőről', az ottani kobalt- és nikkelérc anyakőzetéről értekezett (POSEWITZ 1878b). Még egy kőzetani munkáját ismerjük a Bánságból (POSEWITZ 1879). Az ezekhez szükséges mikroszkópi vizsgálatokat a budapesti Földtani Intézetben végezte, ahol 1877 októbertől 1879 júniusáig volt önkéntes, részben átfedően bécsi önkéntesi idejével. Hoffmann Károly, az intézet aligazgatója a következőt írta: „A m. kir földtani intézet tek. igazgatósága felhívása folytán örömmel bizonyítom, miszerint Dr. Pose-

witz Tivadar úr 1877 október hó óta szabad idejében, mely hivatási teendői mellett rendelkezésére maradt, a nevezett intézetben működött s ezen idő alatt főleg mikroszkopiai petrographiai vizsgálatokkal nagy buzgósággal és szép eredménnyel foglalkozott, miről néhány, az időben általa közzétett petrographiai munkálat tanuskodik. Dr. Posewitz úr jeles geológus erőnek bizonyult, mely a legszebb reményekhez jogosít. Budapest, 1879. június hó 13-án. Dr. Hofmann Károly m. kir. főgeológus” (Posewitz-iratok).

A Holland Kelet-Indiákon

Amikor megszerzett minden szakképesítést, hogy élete álmát megvalósítsa, türelmesen várt a megfelelő lehetőségre. A Királyi Holland Kelet-Indiai Hadsereg volt ez (*Koninklijk Nederlands Indisch Leger*, röviden KNIL, magyarul *Holland Királyi Gyarmati Hadsereg*), ahová katonarvosnak szegődött el öt évre (KOROMPAY 1997a: 10). A Posewitz-iratok dobozában találunk egy kisalakú füzetet német nyelvű feljegyzésekkel. Ebben rögzítette az oda vezető hajóút állomásait. A gőzhajó 1879. szeptember 3-án hagyta el az angliai Southampton kikötőjét. Megállt Gibraltárban, Nápolyban, Port Saidban, áthaladt a Szezei-csatornán, november 3-án keresztezte az Egyenlítőt, míg végül 6-án megérkezett Batáviába (ma Jakarta), a Holland Kelet-Indiák fővárosába. Ez a harmincnégy napos utazás a személyszállító hajók megszokott menetideje volt.

További, rendszertelen bejegyzésekből megtudjuk, hogy november 17-én érkezett Semarangba, Jáva szigetének második legnagyobb kereskedővárosába. Egy évvel később, az 1880. szeptember 27-i dátummal szerepel, hogy beszállt a *Prinses Marie* hajóba, de sem az útirány, sem az érkezés időpontja nincs rögzítve. Talán ekkor kelt át Borneóba, ahol Banjarmasin volt első állomáshelye. A Jáván töltött egy év alatt járt Buitenzorgban (ma Bogor), ahol meglátogatta a geológiai múzeumot. Itt a vendégkönyvbe éppen Lóczy Lajos és Széchenyi Béla neve alá jegyezhetette be magát. Ők néhány héttel korábban jártak ott, Kínába vezető útjukat megszakítva (LÓCZY 1881). A nagyrészt üres jegyzőkönyvben szerepel még Semarang, Surabaya, Ambarawa városa (valószínűleg ott készült az *I. ábra* fényképe) és Borobudur, Jáva leghatalmasabb buddhista szentélye. A Posewitz-iratok között található egy borítékba zárt vaskos, kisalakú papírköteg sűrű, apró betűs, szálkás, nehezen kisillabizálható, német nyelvű kézírással írott, terjedelmes szöveggel. Betűi megegyeznek az útinapló-vázlat írásával, tehát Posewitzéi. Egy befejezetlen útleírás fejezeteit rejtik a lapok ilyesfajta címekkel: „Rizsföldek között”, „Esküvő Jáván”, „Az indiai élet”, „Indiai vasúton”, „Betegségek...”. A valószínűleg levélformában írott útinapló-fejezetek dátumai 1880. február 18. és július 23. közé esnek, arra az időszakra, amikor Posewitznek frissen érkezettként még a legerősebbek voltak benyomásai.

Érkezése után azonmód leveleket küldött európai újságoknak, folyóiratoknak. Eleinte problémái lehettek a megfelelő orgánum megtalálásával: az *Allgemeine Zeitung*, Né-

metország vezető napilapja levélpapírján 1880. január 3-i dátummal íródott levélben értesítik, hogy beküldött írását nem közlik, egyidejűleg a kéziratot visszaküldik. Földrajzi és geológiai folyóiratok: *Das Ausland*, *Petermann's Geographische Mitteilungen* azonban szívesen és sokat közöltek tőle az évek folyamán. Legértékesebb munkáit hazai lapokban, a *M. Kir. Földtani Intézet Évkönyvében*, a Magyarhoni Földtani Társulat folyóiratában, a *Földtani Közönyben* és a Magyar Földrajzi Társaság által fenntartott *Földrajzi Közleményekben* publikálta magyarul és németül egyaránt. A Holland Kelet-Indiákról szóló közleményeinek lehetőség szerint teljes listáján függelékben közöljük – mintegy nyolcvan tételről van szó.

Nem ismerjük részleteiben a Holland Indiákon való tartózkodásának időbeosztását. Erre vonatkozó adatok főképpen a holland gyarmati közigazgatás Jakartában megőrzött, sok kilométert kitevő iratanyagában lennének megtalálhatóak. A nekrológok mint köztudomásút említik, hogy egy évet töltött Jáván, hármat Borneón és végezetül megint egy évet Jáván. A Bangka és Billiton szigetéről megjelent tanulmányai (POSEWITZ, 1886a, 1887b) bizonyítják, hogy ott is járt. Hogy ezt mint orvos vagy csak mint az önbányászatra kíváncsi geológus tette, nem tudjuk. Flores szigetén, a távoli Kis-Szunda-szigetek egyik tagján azonban nem járt, ezt a félreértést (VITÁLIS 2005) egy oda vezetett, holland expedícióról megjelent beszámolója okozta (POSEWITZ 1891b). Szumátrán sem járt, bár tervezte.

Posewitz mindvégig fenntartotta szoros kapcsolatát az otthoniakkal. Megőrizte tagságát a Magyarhoni Földtani Társulatban, melynek 1877 óta folyamatosan tagja volt. Térképeket küldött a Földrajzi Társaság könyvtárának, valószínűleg holland szolgálata alatt is, de hazatérte után mindenképp.² Barátainak, különösen Matyasovszky (más írásmóddal Mattyasovszky) Jakabnak küldött levelei jutottak el végül is a sajtónak, ahonnan a kinti tartózkodására vonatkozó részleteket merítettem.

Posewitz ázsiai útját olyan felfedező expedíciónak tekintette, amely kielégítette tudományos kíváncsiságát és bizvást mondhatjuk, a kalandvágyát is. Nem követte az Indiákon dolgozó más magyarok példáját: nem gyűjtött vagyont, mint Mácsik Gyula orvosdoktor, aki 9–10 évet is eltöltött ott, vagy mint Hegedüs Jenő földmérőmérnök, aki az ő idejében már majd két évtizede állt a holland kormány szolgálatában.³ Amikor ötéves szerződése lejárt, 1885 nyarán visszatért Magyarországra.

Újra Európában

Ázsiából való hazatérte után nem várta biztos állás. Ezért tovább folytatta orvosi tanulmányait: magiszteri fokozatot szerzett szülészetből 1885. október 5-én a pesti és ugyanazon év november 28-án doktori fokozatot sebészetből a kolozsvári egyetemen (Posewitz-iratok). Nem tudjuk,

²Jelentés a könyvtár és a térképgyűjtemények gyarapodásáról. – *Földrajzi Közlemények* 1886, 24

³Magyarok Kelet-Indiában. *Politikai Újdonságok* 31(46), p. 638.

hogy praktizált-e Magyarországon. Másfél évvel Ázsiából való hazatérte után megkapta Böckh Jánosnak, a Földtani Intézet igazgatójának 1886. december 30-án kelt levelét, melyben értesíti Posewitz Tivadar magáangeológust, hogy kinevezték a vágyott segédgeológusi állásra a Földtani Intézetbe. A rákövetkező huszonkilenc évben, nyugdíjazásáig, az Intézet munkatársa volt. Északkelet-Magyarország földtani térképezésében vett részt, sokat dolgozott Sáros és Máramaros vármegyék – már akkor is fontosnak tarott – kőolaj-tartalmú rétegsorain. Szabadidejében pedig a Tatra turisztikai feltárásáért tett sokat népszerű útikönyvek publikálásával, a Magyarországi Kárpát Egyesületben való vezető tevékenységével.

A holland tudományosság számon tartotta Posewitzet hazatérése után is. Megválasztották a Hágában székelő *Koninklijk Instituut voor Taal-land en Volkenkunde in Nederlandsch-Indie* (A Holland Indiák Nyelvének és Néprajzának Királyi Kutatóintézete) külső tagjának⁴ nyilván első könyve, a *Borneo* megjelenésének elismeréseként.

Posewitz nem csak könyvét adta ki hazatérte után; továbbra is küldött szócikket különféle külföldi, földrajzi folyóiratoknak. Népszerű előadásokon ismertette a Holland-Indiákon szerzett élményeit. A Magyar Földrajzi Társaság 1890. március 27-i ülésén bemutatta az európaiak életstílusát a Holland Indiákon, a remek közigazgatást, melynek segítségével mindössze 50.000 európai mintaszereűen el tud vezetni 26 millió helyi lakost. Cáfolta a vidék szörnyűséges klímájáról vallott nézeteket. Ez, szerinte, teljességgel elviselhető, ha az ember bizonyos elővigyázatossági intézkedéseket betart. Beszélt a szigetlakók néprajzáról is, de ennek részleteire nem tért ki a tudósító.⁵

Családja

Posewitz háromszor házasodott. Bár VITÁLIS (2001) Mina Sinai (1860–1883) néven a borneói feleségét említi, ennek a kifejezésnek a pontos jelentése 'kínai ágyas'. Tőle egy fia született, Theodor Hendrik (Tivadar Henrik) a borneói Teweiben. „Mina Sinai” 1883-ban meghalt. Második felesége, Papp Adél (1867–1901), Papp Károly geológus testvérhúga. Melitta Kornélia nevű lányuk született 1896-ban. Adél halála után Schulek Margitot (1874–1945) vette el; tőle Elek (1906–1913) és Guido Artúr nevű fia született. Elek nyolc éves korában meghalt. Guido (1908–1981) kultúrmérnöki diplomát szerzett a műegyetemen és geológiai doktorátust a Pázmány Péter Tudományegyetemen. A kommunizmus uralomra jutásakor, 1948-ban kivándorolt Dél-Amerikába: Venezuelában és Mexikóban víztározók gátját tervezte, építette (KOROMPAY 1997a, JASKÓ 1999).

A holland gyarmati közigazgatás támogatta a nőtlen tisztok és tisztviselők házasodását a helyi lakossággal, a közkatonáknak pedig ágyasok tartását tették lehetővé (MING 1983). Ez az ideiglenes feleségtartás a kínai kereskedők és a helyi lakosság kapcsolatában sok évszázados múltra tekint vissza (ANDAYA 1998). Ha a katonáknak a kapcsolatból

gyerekeik születtek, őket Európába visszatértük hátrahagyták, többnyire minden anyagi segítség nélkül. A tisztok esetében nem ismerjük a szokásrendet. Az, hogy Posewitz hazahozta kinn született fiát a Holland Indiákról, semmiképpen sem volt általános gyakorlat. Az ifjabb Tivadar mindvégig egyenrangú családtag volt, családi fotókon szerepelt (DRECHSLER-MEEL, é. n.). Tanulmányai végeztével egy vasúttársaságnál töltött be műszaki tanácsosi hivatalt.

Tevékenysége a Holland Kelet-Indiákon

Posewitznek az Ázsiában végzett katonarvosi munkájáról bizonyára jelentős mennyiségű adat áll rendelkezésre a jakartai levéltárakban, ahol a holland gyarmati adminisztráció több évszázadra kiterjedő, teljes iratanyaga kutatható. Amit tudunk, azt a hazai napi sajtóban megjelent kisebb közlésekből vettem, valamint a tudományos közleményeinek végén esetenként megadott feladási helyből és dátumból szűrtem le. A hazai sajtó hírei bizonyára családjának és barátainak küldött leveleire támaszkodnak. Tudjuk, hogy Matyasovszky Jakabnak, a Földtani Intézet fiatal geológusának címzett több levelet. Borneói tartózkodásának helyszíneit felsorolja a *Borneo* kötet előszavában. Három évet töltött ott: valamennyi időt – ahogy ő fogalmaz – a déli mocsárvidéken, Banjarmasin környékén, további hónapokat a központi hegyláncok melletti, száraz, alluviális síkságon Barabeiben, és élt a tercier kőzetekből álló dombvidéken a hatalmas Barito folyam mentén, mindössze 4 km-re az egyenlítőől, Teweiben (2. ábra). Itt született Theodor fia. Figyelemre méltó, hogy még szolgálati helyeinek felsorolását is Borneó geológiai nagytájainak rendszerében adja. A szigetről távozta előtt még módja volt Pengaron szénbányáinak felkeresésére, és hogy kirándulást tegyen a délkeleti parton húzódó Tanah-Laut-hegylánchoz, ahol mintegy kicsiben tanulmányozható a sziget földtani szerkezete. Személyes megfigyeléseit később a batáviai *Genootschap vor Kunst en Wetenschappen* (Tudományos és Művészeti Társaság) könyvtárában dolgozva formálta rendszerré. Itt megtalálta a régi, akkor már nehezen hozzáférhető szakirodalmat, amelyet aztán Európába visszatérve kiegészített a frissebb tudományos eredményekkel (POSEWITZ 1889a: V).

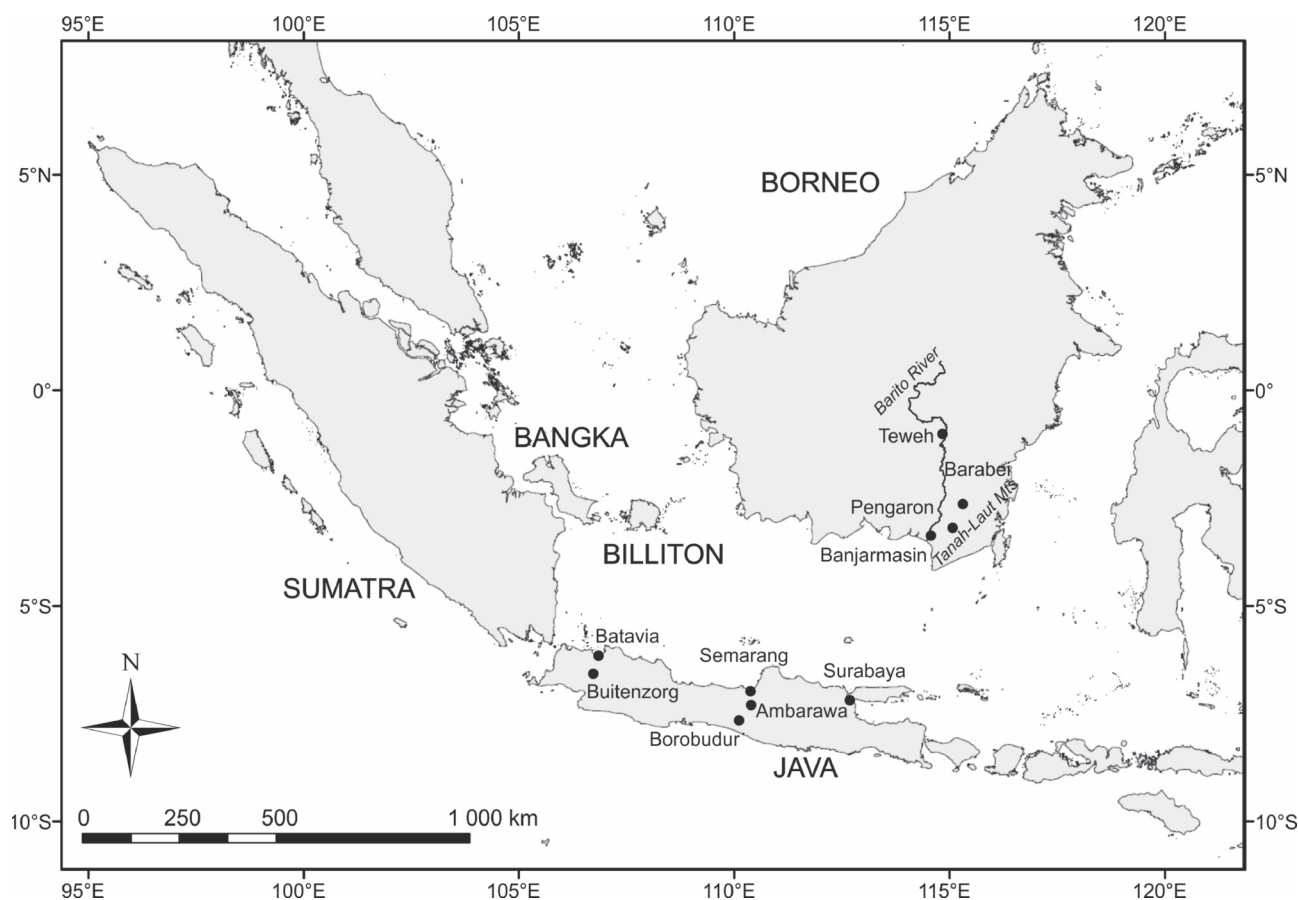
A *Borneo*-kötet ajánlása így szól: „P[ieter]. van Dijknek, a bányahatóság vezetőjének, a tudományos erőfeszítések buzgó támogatójának, a Holland-Indiákon töltött évek hálás emlékezetéül” (POSEWITZ 1889a: III). Ez a dedikáció azt jelzi, hogy a Holland Kelet-Indiák legmagasabb tudományos hatóságai is tisztában voltak Posewitz működésének jelentőségével, és alighanem támogatták is tevékenységét.

A Borneo-könyv

Posewitz – hivatásos katonarvosként a Holland Kelet-Indiák Királyi Hadseregéhez beosztva, nyilvánvalóan csak a szolgálata után fennmaradó időt szentelhette geológiai érdeklődésének. Nagy szerencséjére ahol és amikor szolgált, ott nem kellett harcokban részt vennie, sebesülteket ellátnia.

⁴Személyi hírek. *Nemzet* 1890, p. 199.

⁵A földrajzi társaság. *Vasárnapi Újság* 37(13), p. 212.

2. ábra. A Holland-Indiák nyugati része Posewitz állomáshelyeinek megjelölésével
 Figure 2. Western part of the Dutch East Indies. Places visited by Posewitz are marked

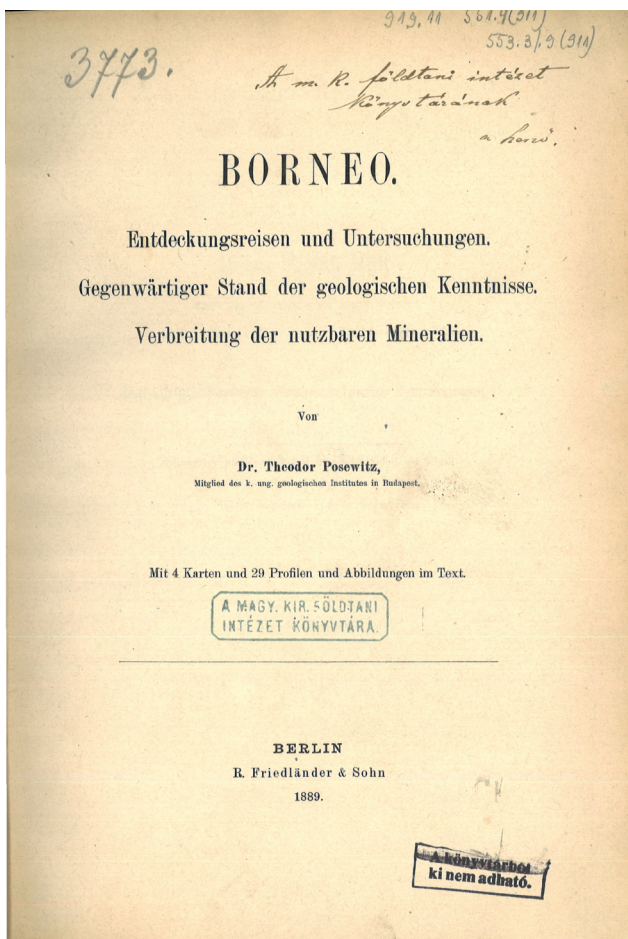
Ezért utazott, amennyit tudott, kirándulásokat szervezett a folyóparti feltárásoktól messzebbre eső területek megtekintésére, és legfőképpen fáradhatatlanul gyűjtötte az adatokat, megfigyeléseket.

Holland-indiai tartózkodásának legfontosabb eredménye a német nyelvű, Berlinben megjelent *Borneo* monográfia (3. ábra). Hosszú alcíme magyarul: *A felfedező utazások és vizsgálatok. A földtani ismeretek jelen állapota* (POSEWITZ 1889a). Az előszóban maga írja, hogy a könyv kétharmada a magán Hollandián kívül nagyon kevesek által ismert, holland nyelven publikált források alapján készült, kimerítő részletességű összefoglaló (Anonymus 1892). Csak maga az irodalomjegyzék 12 oldalra terjed, és 259 tételt tartalmaz. Posewitz kitűnő nyelvtudását jellemzi, hogy közülük 158 holland, 51 német, 50 angol nyelven jelent meg, néhány pedig franciául, olaszul és magyarul íródott. Ezekben a nyelveken kívül bizonyára elsajátította a helyi *lingua francát*, a maláj nyelvet, mely a lakossággal és saját szolgálóival való érintkezésben elengedhetetlen volt.

A Földtani Intézetben eltöltött évtizedek alatt munkáit már magyarul írta. *A Petroleum und Asphalt in Ungarn* c. monográfiájának (POSEWITZ 1907) címlapján például a kiadó megjegyezte, hogy azt maga a szerző fordította a magyar eredetiből. Sógora, Papp Károly méltán jegyezte meg, hogy nyelvi tehetsége joggal váltotta ki kortársai elismerését (PAPP 1918).

A kötet a felfedező és a tudományos utazások részletező történetével kezdődik: a Kelet-Indiai Kereskedelmi Társaság (*Vereenigde Oostindische Compagnie – VOC*) idejéltől a különféle „gentleman utazók”, kincsvadászok, bányamérnökök és szerencselovagok működéséig, leírva különösen földrajzi felfedezéseiket és legfőképpen földtani megfigyeléseiket, például amelyek a köszén és a kőolaj előfordulására vonatkoznak.

Ezt követi a geológiai fejezet, amely módszeres földrajzi leírással kezdődik: bemutatja a hegyláncokat (mert ezek adják az ásványi nyersanyagokat), a folyóvizeket (mert ezek adják az egyedüli hosszú távú szállítási lehetőséget), a kikötőket és öblöket (amelyek a víz és a szárazföld közötti kapcsolatot teremtik meg). A földtani felépítés ismertetését domborzat szerinti tagolásban nyújtja: 27 oldal szól a hegyvidékről (amelyről akkor még szinte semmit nem tudtak). A tercier képződményekből álló dombvidéket tárgyalja a leg részletesebben: a négy sugárirányú hegylanc által tagolt négy régiókat leírja – az akkoriban még szinte alig ismert – vázlatos rétegtanát, ezek korrelációját a sziget különböző részei között, a vulkáni kőzeteket és röviden megemlíti a hasznosítható ásványi nyersanyagokat. Negyven oldalon ez a fejezet adja a legtöbb információt az olvasónak. A diluviális (pleisztocén) síkságok – bár területileg a legnagyobbak – csak kilenc oldalt tesznek ki. Az alluvium, vagyis a mocsár-

3. ábra. A Borneo első, német nyelvű kiadásának címlapja (POSEWITZ 1889a)
 Figure 3. Title page of the first, German edition of the Borneo monograph (POSEWITZ 1889a)

világ, melyet akkoriban még nem tudtak vizsgálni, csak öt oldalra érdemesült. A földtani fejezetet kiegészíti még a recens korallzátonyok említése. Szó van esetleges vulkánkitörésekről és a nagyon kevés észlelt földrengésről. Az erőteljes laterites mállás és a magas hőmérsékletű kontaktmetamorfózis két-két oldalt érdemel. A sziget kiemelkedése és süllyedése – mely mai módszerekkel is nehezen tanulmányozható – szintén kapott egy rövid fejezetet, csakúgy mint a part emberi léptékkel is érzékelhető változásai: kiemelkedő és elsüllyedő szigetek, és azok, melyeket az erózió tüntetett el nyom nélkül. Posewiczet a barlangok is érdekelték: ezek felfedezése is érdemelt egy rövid fejezetet. Egy mai kézikönyv sem tartalmazna lényegesen eltérő felosztást.

A leghosszabb fejezetben a hasznosítható nyersanyagokat tárgyalja összesen 150 oldalon. Ebből a szénre 35 oldal jut, részletezve az eocén, miocén, pleisztocén szenet és a holocén tőzeget, beleértve fűtési tulajdonságaikat és kémiai összetételüket. Ezután következik az arany (53 oldal), részletesen bemutatva az európaiak érkezése előtti kínai aránybányászatot, a gyémánt (23 oldal), platina (4), antimonérc (4), higanyérc (6), vasérc (8), rézérc (3), ezüstérc (1), ólom- és cinkérc (2), ón (1), kőszó (3), arzén, kobalt, nikkel, korund, molibdén, mangán, alunit, salétrom összesen 4 oldal, kőolaj

(2) és – akkoriban szokatlanul, de mai szemmel nagyon modernként – a hévforrások (1 oldal). A zárófejezet 26 oldalon részletezi az eddigi bányavállalkozások működését létesítésük sorrendjében, végül a bennszülöttek szénbányászatával fejeződik be. A kötetet négy térkép zárja: a főbb utazások útvonalai, beleértve Posewicz útjait, egy topográfiai térkép, valamint egy földtani térkép és az ásványi nyersanyagok térképe.

Ahhoz, hogy fölbecsüljük Posewicz originális hozzájárulását Borneo geológiájának megismeréséhez, ismernünk kellene a kortárs, elsősorban holland irodalmat. Tudjuk, hogy végzett szelvénymenti vizsgálatokat, különösen a széntartalmú rétegsorokon, külszínen és mélyművelésben egyaránt. Mintákat gyűjtött biosztratigráfiai céllal. Ezekből a mikrofaunát Hantken Miksa, akkor már a budapesti egyetem őslénytani professzora határozta meg: a Batu Bangka rétegsorának mészkövéből vékonycsiszolatban és mosott anyagból írt le késő eocén korú foraminifera-faunát (POSEWITZ, 1889a: 383–384). Ez Hantkennek egy eddig nem ismert, kései publikációja (HANTKEN 1889).

A *Borneo* nem irodalmi remekmű. Száraz, tudományos stílusban íródott, objektív szöveg, melyben néha túlteng a táblázatos adatközlés: területegységek adatai, különféle szerzők rétegtani felosztásának korrelációs táblázata, hegyek magassága oldalakon keresztül, kőzetek kémiai összetétele, ősmaradványjegyzékek, feltárások és tárók rétegsorai, kőszételepek készletszámítása, kitermelési adatok és költség-számítások. Megadja a pengaroni széntelepek bányatérképét, mely már egyértelműen műszaki, nem földtani ábra. Ez alighanem freibergi bányamérnöki neveltetéséből fakad.

A kötetben nagyon kevés olyan közlés van, amely nem a geológiára vagy a bányászatra utal, rója meg könyvismertetésében a *Földrajzi Közlemények* recenzense, György Aladár (Gy. A. 1889). Bár röviden kitér a topográfiára és a közgazgatásra, teljesen elhanyagolja a növény- és állatvilágot, az éghajlatot, és „meg sem említi az oly érdekes dajak törzsek nevét”.

Benyomásai az Indiáról

Posewiczet kortársai harcossá egyéniségként ismerték (THIRRING 1917). Ennek ellenére – legalábbis írásműveiben – mindig is tartózkodott a szubjektív megjegyzésektől. A borneói kikötőváros, Banjarmasin lakóit objektíven, hangsúlyos tisztelettel írja le (POSEWITZ 1882c). A dajak (bandzsar) bennszülöttek és a kínaiak életmódja, vízre épített házaik, öltözetük mind-mind szinte tudományos precizitással szerepelnek leírásában. Egyedül az arab kereskedőkről nyilvánít véleményt, talán azért, mert kapzsiságukban még a kínaiaknál is jobban kizsákmányolják a helybélieket. Nem szólott egy szót sem az európai lakosságról, a tisztviselőkről és a katonákról sem. A holland kormány lojaliss alkalmazottjaként nem is minősíthette őket. Az egyetlen kivétel a kínaiak borneói aranyász telepeinek meghódítását kísérő vérengzés és pusztulás tárgyú megemlékezés: ezek az ismétlődő hadjáratok lényegében megszüntették a jövedelmező arany-

mosást a szigeten (POSEWITZ 1892: 315). Ezen objektív véleménye azután nemcsak geológiai, de történeti munkákban is szinte napjainkig él (HARRISSON 1949: 43; LENG 1971: 251).

Posewitz, a tudós

Posewitz nyilvánvalóan hatalmas munkabírási, szorgalmas ember volt. Hosszú távú terveket gondolt ki és vitt végbe. Családja révén megvoltak a szükséges anyagi eszközei terve véghezvitelére: hogy orvosnak tanulóval élhesse meg személyes, felfedezői ambícióit, hogy második diplomaként élete szerelmét, a geológiát sajátíthassa el, hogy – amíg fizetett álláshoz nem jut, addig is – önkéntesként dolgozhassék tudományos intézetekben. Eleinte apja tátrafüredi vízgyógyintézete, valamint az édesanyja birtokában lévő vas-hámor részvényei adhatták ezt a háttérrel. Ázsiai útját megelőzően csendestársaként belépett egy családi vállalkozásba 4000 forintnyi tőkével, melyre kint nyilvánvalóan nem volt szüksége – akkoriban ez egy professzor két évi teljes fizetésének felelt meg. Talán az ezen életmódot és kutatási eljárást folytató személy az, akit az angol *gentleman geologist*-nak nevez: aki saját, független forrásokból származó jövedelmét áldozza választott tudományterülete művelésére (PORTER 1978). Már korai tátrai túrái jelzik, hogy nagyon jól érezte magát a természetben, akár felülülésképpen, akár terepi geológusként, Borneón és Magyarországon egyaránt. Leírta az általa, kisebb társaságnak a borneói Pararawen-hegyre szervezett gyalogtúrát (POSEWITZ 1885b). Tátrai és szepességi útikalauza több kiadásban is megjelent, magyarul és németül egyaránt (POSEWITZ 1904, 1909).

Posewitz sohasem mulasztotta el a megelőzően publikált irodalmi adatok teljes körű számbavételét. Batávia könyvtáraiban és levéltáraiban hosszú időt töltött, ily módon aknáztta ki a holland nyelvű szakirodalomnak addig a tágabb szakma számára hozzáférhetetlen tárházát. Könyve irodalomjegyzékében még azt is megadta, hogy mely tanulmányokhoz nem fért hozzá, bár létükről tudomást szerzett. Ez a hatalmas irodalmi adatbázis az, amelyért a *Borneo*t számos szakterületen a mai napig forrásként használják. A részletadatok iránti, nem szűnő figyelmét szemlélteti többek között az útikalauzaiban – a műfajban egyébként szokatlanul – a tátrai tavak térfogatát és vizük hőmérsékletét bemutató táblázat is (POSEWITZ 1909: 10–11).

A Borneo jelentősége

A Borneo volt az első és hosszú ideig az egyetlen geológiai kézikönyv a szigetről (HUTCHISON 2007). Mivel a sziget északi része akkoriban brit érdekerület volt, hamarosan megjelent az angol fordítás is, már 1892-ben. Frederick Henry Hatch (1864–1932), a fordító jó pár megjegyzést és irodalmi hivatkozást adott hozzá. Hatch-et tartják egyébként a dél-afrikai kőzetan atyjának. HOWARTH (2012: 190) szerint Hatch Witwatersrand aranya iránti érdeklődését alighanem a Posewitz-könyv ásványi nyersanyagokról, különösen az aranyról szóló részeinek a fordítása keltette föl. A kö-

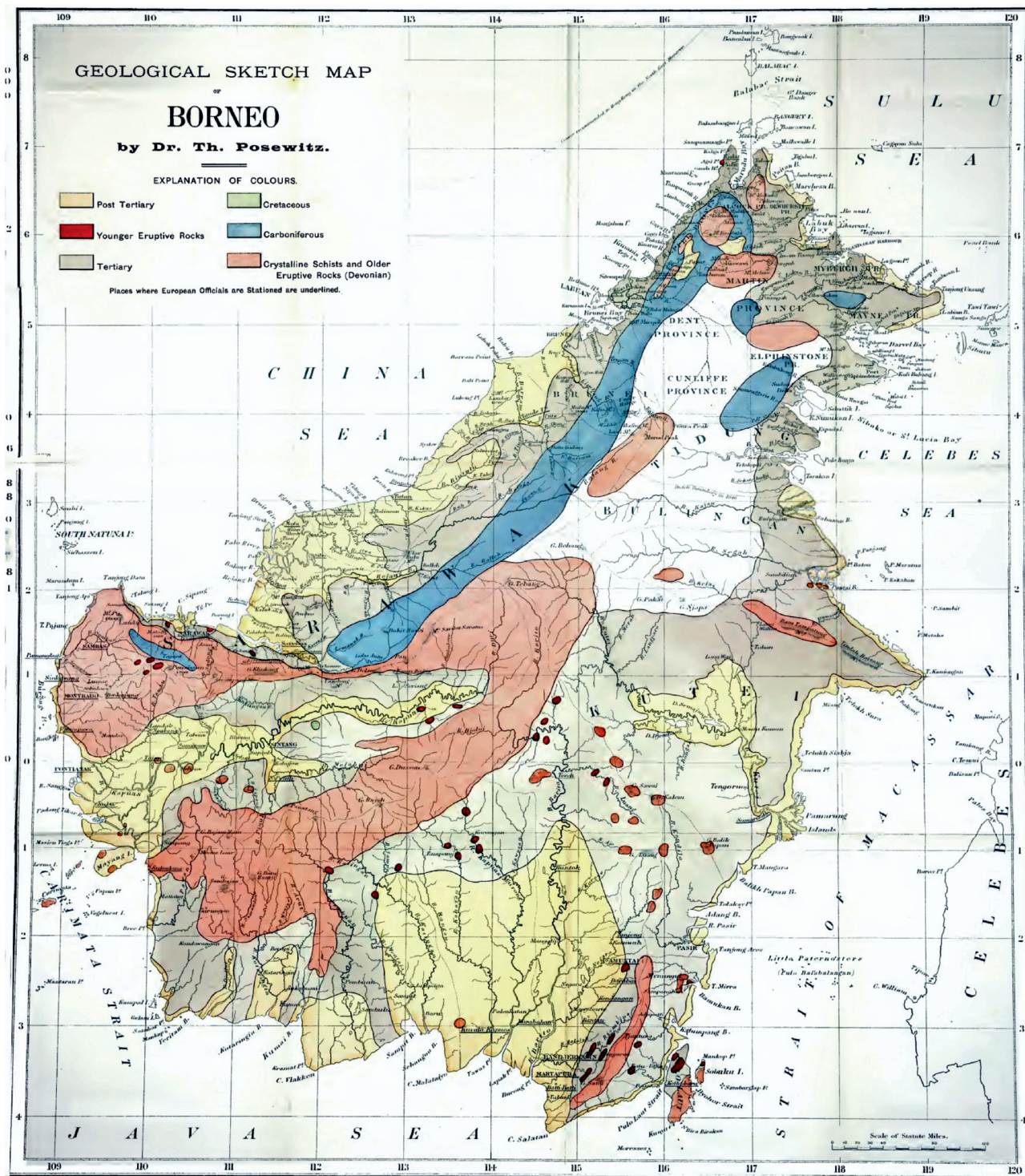
tet német és angol változata, valamint Posewitz önálló tanulmányai egyaránt kimerítő részletességgel tárgyalják a szigeten található szenet (POSEWITZ 1884b) és aranyat (POSEWITZ 1883a), Bangka szigetének földtani felépítését (POSEWITZ 1885a), az ottani ónbányászatot (POSEWITZ 1886a). Ezek az Európában több helyütt kiadott munkák, melyek közül a terjedelmesebbek a budapesti Földtani Intézet által megjelentetett munkák voltak, nem sikkadtak el az Indiák szakemberei számára sem. Többek között megtalálhatóak a szingapúri Raffles Museum, Délkelet-Ázsia legfontosabb természetrajzi gyűjteménye könyvtárában is (DANIEL 1941).

Idehaza – bár Posewitz Tivadar tengerentúli működése közismert volt, tudományos és népszerű előadásainak jó volt a sajtóvisszhangja – a *Borneo* nem épült be a tudományos köztudatba. A feledés mértékét jól jelzi, hogy a Magyarhoni Földtani Társulat Tudománytörténeti Szakosztálya 2018. március 27-i ülését nem a fő művének, a Németországban és Angliában megjelent, négyszáz oldalas monográfiának szentelte, hanem a Földtani Intézet Évkönyvében kiadott, mindössze 30 oldalas tanulmányának (POSEWITZ 1882a). Ezzel szemben a *Petroleum és aszfalt Magyarországon* c. könyve (POSEWITZ 1907), mely hasonló műfajt képviselt (irodalmi összefoglalás személyes kutatásokkal kiegészítve), kedvező hazai fogadtatásra talált, sokáig használták és hivatkozták is. A *Borneo* alapadatai, bár ha a földtani értelmezés és a térkép mára magától értetődően el is avult, továbbra is értékesek, megbízhatóak. Kortárs vélemény szerint „fő érdeme a hasznosítható nyersanyagok dokumentálása, de bármely szakterület tudományos kutatói nagy haszonnal forgathatják a *Geology of Borneo*-t” (ANONYMUS 1892). A német kiadás megjelentje után a Hágában székelő *Genootschap vor Kunst en Wetenschappen* külföldi tagjainak sorában látjuk Posewitz nevét. A listában közvetlen szomszédai igencsak illusztris személyiségek: a budapesti Goldziher Ignác, az iszlámtudományok megalapítója és Ferdinand von Richthofen, felfedező és földrajztudós, aki a Selyemút kifejezést megalkotta. Utóbbi maga is dolgozott a Holland-Kelet-Indiákon.

A földtani térkép, melyet a német kiadásban közölt, de különösen az, melyet javítva az angol kiadáshoz mellékel (*4. ábra*), alighanem lenyűgözte kortársait. Erre csak egy példa: Sabahról, a sziget legészakabbi, angol érdekeltségű tartományáról szólva, ahol is mindösszesen három expedíció jórészt elvesztett jelentéseire tudott csak támaszkodni, és amelyről addig még nem készült topográfiai térkép, és ahol maga sohasem járt, (WANNIER 2017: 39) úgy fogalmazott, miszerint „rendkívüli, hogy Posewitz sikeresen megrajzolta a terület földtani térképét”.

Míg a kötetben tárgyalt földtani megfigyeléseket és a nagyon leegyszerűsítő szerkezeti képet lassan meghaladta az idő, az ásványi nyersanyagok részletező ismertetése időtállóan bizonyult. „A korábbi felfedezőutak ismertetése tartós érték” fogalmazott MÖBERG (1925). „Az olvasót Posewitzhez utaljuk, ha Borneó ásványi nyersanyagainak részleteiről érdeklődik” írta BRADDELL (1941: 37), „a földtani és technikai részletekről legjobban Posewitz számol be” minősíti HARRISSON (1949: 35). Újabb geológusok (DILL &

London: Edward Stanford, 21 & 27, Cockspur St., Charing Cross, S.W.

4. ábra. Borneó földtani térképe POSEWITZ monográfiájának 1892-es, angol nyelvű kiadásából
Figure 4. Geological map of Borneo from the second edition of the monograph, published in English (POSEWITZ 1892)

HORN 1996) és régészek (FAJARI 2016) is hivatkozták a könyvet mint megbízható adatok forrását. Egy 2019-es vélemény szerint is Borneó gyémántelőfordulásait Posewitz ásványi nyersanyagterképe mutatja legpontosabban, melyhez csak egész kevés további lelőhelyet szükséges megnevezni (HOFMEESTER et al. 2019).

Egészen meglepő módon még irodalomtörténeti tanulmány (GERLICH 1996, 1998) is idézi Posewitz egyik munkáját: a Sabah tartománybeli Kinabalu-tóról írott rövid, másfél oldalas esszéje szakirodalmi összefoglalás egy hajdan bizonyára létezett, de azóta eltűnt tőről. Mégis, ez adja a földrajzi hátteret egy azóta világhíre emelkedett irodalmi műnek,

Emilio Salgari Sandokan-regényének: a „maláj tigris” hazája a Kinabalu-tó környéke volt, mely a 19. század elején még létezett (POSEWITZ 1887d). A filmváltozat főcímdalát a magyar Neoton Família zenekar is nagy sikerrel adja elő 1983 óta, megszakítás nélkül (https://zene.hu/20101017_ez_volt_a_slager_egykor_48_1983ben_millio_k_hallgattak_a_daltneot_on_familia_sandokan). Letöltés: 2021. március 13.).

A geológusok ritkán fejezik ki véleményüket egymásról felhevült vitákban, nem úgy, mint a történészek (*Historikerstreit*: AUGSTEIN 1993) vagy a régészek (BINFORD 2009). Ritkák az érzelmi töltettel bíró megfogalmazások akár pozitív, akár negatív irányban. Ezért is érdekes, ahogy Mészáros Miklós, a kolozsvári egyetem földtani tanszékének egykori tanszékvezető professzora 1998-ban leírta Posewitz munkáiról való véleményét. „...egyik főműve az 1:75.000 léptékű színes máramarosi lap és ennek magyarázó szövege (HOFFMANN & POSEWITZ 1893, 1894). Nyugodtan állíthatom, hogy egyik legtekélyesebb földtani térkép. A máramarosi flis üledéket olyan pontosan térképezte, hogy egy évszázad után is megállja a helyét, semmilyen módosítást nem igényel. 1949-ben vezető geológussal szinte nagyítóval vizsgáltuk, de nem akadt semmi módosításra való. Pedig a flisben való térképezés nem könnyű, minden réteg, amelyet elkülönített, úgy van ma is, módosítás nélkül. Én fél évszázados földtani tevékenységem alatt ilyen tudományos pontosságot nem tapasztaltam. Rendkívüli becsű munkája a Földtani Intézet kiadásában jelent meg *Petroleum és aszfalt Magyarországon* címmel [POSEWITZ 1907], amelynek értékét legjobban bizonyítja a munka szokatlan kelendősége. Ennek a munkának Erdélyre és a Keleti-Kárpátokra vonatkozó részeit 1995-ben kérésre angol nyelvre fordítottam. Ugyancsak angolra fordítottam azokat a tudományos jellegű cikkeket, amelyeket Borneoról írt, és nem angol nyelven jelentek meg. Ezek a cikkek – amelyeket a Shell vállalat geológusai nagyra

értékeltek – sok olyan adattal szolgáltak, amelyekrőlők nem tudtak, és amelyek a feltáró munka során hasznosnak bizonyultak. Egy olyan geológusról emlékezem meg, aki nem írt sokat, de amit írt, az több mint egy évszázad után is maradandó” (MÉSZÁROS 1998). A „nem írt sokat” vélemény a tanulmány elején említett elmaradásnak, a bio-bibliográfia hiányának tudható be. A függelékben közölt, egyelőre csak Ázsiára vonatkozó publikációinak jegyzéke fényében már egészen másképpen látjuk Posewitz Tivadar tevékenységét, a geológia iránti olthatatlan lelkesedését és hatalmas mennyiségű, páratlanul megbízható minőségű munkáját.

Köszönetnyilvánítás

Fancsik Tamás, a Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat elnöke engedélyezte, hogy felhasználhassam a tudománytörténeti levéltár dokumentumait. Török Ildikó, a levéltár kezelője mindenben a legmesszebbmenőig a segítségemre volt. A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképgyűjteményétől kaptam engedélyt Posewitz jávai fényképének közlésére. Mario Wannier (Petronas, Kuala Lumpur, Malaysia) elküldte a *Borneo* angol kiadásában megjelent térképek beszkenelt változatát. Krzysztof Gaidzik (University of Silesia, Sosnowiec, Lengyelország) Posewitz állomáshelyeinek azonosításában és ábrázolásában segédkezett. Pusztai Gábor (Debreceni Egyetem) a holland intézménynevek magyar megfelelőit adta meg. Anto Mohsin (Northwestern University, Doha, Katar) néhány kritikus maláj szó értelmezésében nyújtott segítséget. Papp Gábor főmuzeológus, tudománytörténész (Magyar Természettudományi Múzeum) alapos kritikai észrevételekkel illetve a kéziratot és minden hibát kigyomlált. Mindnyájukat e helyen illeti köszönet.

Irodalom – References

- ANDAYA, B. W. 1998: From temporary wife to prostitute: sexuality and economic change in early modern Southeast Asia. – *Journal of Women's History* **9/4**, 11–34. <https://doi.org/10.1353/jowh.2010.0225>
- ANGETTER, D. C., HUBMANN, B. & SEIDL, J. 2016: Physicians and their contributions to the early history of earth sciences in Austria. In: DUFFIN, C. J., MOODY, R. T. J. & GARDNER-THORPE, C. (eds): A History of Geology and Medicine. – *Geological Society, London, Special Publications* **375**, 445–454. <https://doi.org/10.1144/sp375.4>
- ANONYMUS 1892: Review of Borneo: Its Geology and Mineral Resources. – *Geological Magazine* **1892**, 569–570.
- ANONYMUS 1922: Posewitz Tivadar. – In: *Révai Nagy Lexikona* **15**, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest, p. 624.
- ANONYMUS 1959: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*. Band **2**, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1959, p. 184.
- ANONYMUS 1969: Posewitz Tivadar. – In: KENYERES Á. (szerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon* **2**, Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 437.
- ANONYMUS 1990: Posewitz, Teodor. – In: *Slovenský biografický slovník* **4**, Matica Slovenska, Bratislava, p. 525.
- AUGSTEIN, R. 1993: *Forever in the shadow of Hitler?* Original documents of the Historikerstreit, the controversy concerning the singularity of the Holocaust. – Atlantic Highlands, N. J. Humanities Press.
- BINFORD, L. R. 2009: *Debating Archaeology*. – Left Coast Press, Walnut Creek, CA.
- BRADDELL, R. 1941: An introduction to the study of ancient times in the Malay Peninsula and the Straits of Malacca. – *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society* **19**, 21–74.
- DANIEL, P. 1941: Descriptive catalogue of the books relating to Malaysia in the Raffles Museum & Library, Singapore. – *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society* **19/3**, 1–125.

- DILL, H. G. & HORN, E. E. 1996: The origin of a hypogene sarabauite-calcite mineralization at the Lucky Hill Au-Sb mine Sarawak, Malaysia. – *Journal of Southeast Asian Earth Sciences* **14**, 29–35. [https://doi.org/10.1016/s0743-9547\(96\)00018-9](https://doi.org/10.1016/s0743-9547(96)00018-9)
- DRECHSLER-MEEL, H. é. n.: Posewitz, Theodor. <https://kulturportal-west-ost.eu/biographien/posewitz-theodor> Letöltés: 2021. március 12.
- FAJARI, N. M. E. 2016: Archaeological survey in Pulau Laut, Kotabaru Regency, South Kalimantan Province. – *Balai Arkeologi Kalimantan Selatan* **2**, 11–38.
- GERLICH, B. M. 1996: Sandokan personaggio storico. – *Oriente Moderno, Nuova Serie* **15**, 111–126. <https://doi.org/10.1163/22138617-07601007>
- GERLICH, B. M. 1998: Sandokan of Malludu. The historical background of a novel cycle set in Borneo by the Italian author Emilio Salgari. – *Archipel* **55**, 29–41. <https://doi.org/10.3406/arch.1998.3440>
- Gy[örgy] A. 1889: Borneo. Entdeckungsreisen und Unternehmungen. [recenzió] – *Földrajzi Közlemények* **17**, 201–203.
- HANTKEN, M. 1889: Kalkfelsen bei Batu Bangka. – In: POSEWITZ, Th.: *Borneo. Entdeckungsreisen und Untersuchungen. Gegenwärtiger Stand der geologischen Kenntnisse. Verbreitung der nutzbaren Mineralien*. B. Friedländer & Sohn, Berlin, 383–384.
- HARRISSON, T. 1949: Gold & Indian influences in West Borneo. – *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society* **22**, 33–110.
- HOFFMANN, K. & POSEWITZ, T. 1893: *A Magyar Korona országainak részletes földtani térképe*. Máramaros-sziget vidéke: 14. Zóna XXX. Rovat. 1:75.000. – M. kir. Földtani Intézet, Budapest.
- HOFFMANN, K. & POSEWITZ, T. 1894: *Magyarázatok a Magyar Korona országainak részletes földtani térképéhez*. Máramaros-Sziget vidéke: 14. zóna, 30. rovat jelű lap. – Budapest: Franklin, 32 p.
- HOFMEESTER, K., ASHKPOUR, A., DEPUYDT, K. & DE DOES, J. 2019: *Diamonds in Borneo: commodities as concepts in context*. – DATeCH2019, May 8–10, 2019, Brussels, Belgium, 45–50.
- HOWARTH, R. J. 2012: A petrologist in South Africa: Frederick Henry Hatch and the Witwatersrand Goldfield. – *Proceedings of the Geologists' Association* **123**, 189–209. <https://doi.org/10.1016/j.pgeola.2011.06.001>
- HUTCHISON, C. S. 2007: *Geological Evolution of South-East Asia*. – Geological Society of Malaysia, Kuala Lumpur, xv + 433 p.
- JASKÓ, T. 1999: Posewitz Guido gát Venezuelában. – *Hidrológiai Tájékoztató* **1999**, p. 5.
- KOROMPAY A. 1997a: *Emlékezés Posewitz Guidóra és szüleine*. – *Kézirat*. Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat, Tudománytörténeti Gyűjtemény. Posewitz-anyag, 11 p.
- KOROMPAY A. 1997b: *A Posewitz-családfa*. – *Kézirat*. Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat, Tudománytörténeti Gyűjtemény. Posewitz-anyag, 1 p.
- KUBASSEK J. [K. J.] 1993: Posewitz Tivadar. – In: BALÁZS D. (szerk.): *Magyar Utazók Lexikona*. Panoráma, Budapest, 309–310. (arcképpel)
- LENG, Y. L. 1971: Chinese in the West Borneo Goldfields: A Study in Cultural Geography. By James C. Jackson. Review. – *Journal of Southeast Asian Studies* **2**, 251–252. <https://doi.org/10.2307/2756661>
- LÓCZY, L. 1881: Reisenotizen aus Java. – *Földtani Közlöny* **11**, 274–286.
- MÉSZÁROS, M. 1998: Posewitz Tivadar erdélyi földtani kutatása. – *Romániai Magyar Szó* **1993**, p. 106.
- MING, H. 1983: Barracks concubinage in the Indies, 1887–1920. – *Indonesia* **35** (ápril 1983), 65–94. <https://doi.org/10.2307/3350866>
- MJÖBERG, E. 1925: An expedition to the Kalabit country and Mt. Murud, Sarawak. – *Geographical Review* **15**, 411–427. <https://doi.org/10.2307/208563>
- PAPP K. 1918: Titkári jelentés a Magyarhoni Földtani Társulat 1918 február hónap 6-án tartott 68-ik közgyűlésén. – *Földtani Közlöny* **58**, 83–84 (arcképpel)
- PORTER, R. 1978: Gentlemen and geology: the emergence of a scientific career, 1660–1920. – *The Historical Journal* **21/4**, 809–836. <https://doi.org/10.1017/s0018246x78000024>
- POSEWITZ T. 1878a: A diluviált Iglo város völgyében. – *Földtani Közlöny* **8**, 83–90.
- POSEWITZ Th. 1878b: Megjegyzések a dobsinai „zöldkőről”. – *Földtani Közlöny* **8**, 231–236.
- POSEWITZ Th. 1879: Szörény megyei eruptív kőzetek. I. Tonalit. II: Diorit. – *Földtani Közlöny* **9**, 317–331.
- POSEWITZ T. 1882c: Bandzsermasszin, déli Borneó főhelye. – *Földrajzi Közlemények* **10**, 249–256.
- POSEWITZ Th. 1883a: Az arany előfordulása Borneó szigetén. – *A Magyar Kir. Földtani Intézet Évkönyve* **6/6**, 157–170, 1 fig., Budapest.
- POSEWITZ T. 1884b: Földtani Közlemények Borneo szigetéről. I. A szén előfordulása Borneo szigetén. II: Földtani jegyzetek Közép-Borneóról. – *A Magyar Kir. Földtani Intézet Évkönyve* **6/6**, 299–329.
- POSEWITZ T. 1885a: Az indiai óceán cinszigetei. I. Bangka geológiája. Függelékül: a borneói gyémántelőfordulás. – *A Magyar Királyi Földtani Intézet Évkönyve* **7/4**, 143–180, pl. XII–XIII.
- POSEWITZ T. 1885b: Geológiai jegyzetek Közép-Borneóból. Kirándulás a Pararawan hegyre. – *Földtani Közlöny* **15**, 137–138.
- POSEWITZ T. 1886a: Az Indiai Óceán cinn-szigetei. II. A cinnércz előfordulása és a cinnbányászat Bangka szigetén. Az indiai bányamérnökök és a saját észleletei alapján. – *A Magyar Kir. Földtani Intézet Évkönyve* **8/2**, 55–102, 7 figs, 2 t., pl. XXII, Budapest.
- POSEWITZ, Th. 1887b: Die geologisch-montanistischen Verhältnisse der Insel Billiton (Blitong). – *Petermann's Geographische Mittheilungen* **33/4**, 10–116, 1 Kartenskizze.
- POSEWITZ, Th. 1887d: Der Kina-balu-See in Borneo. – *Petermanns Geographische Mittheilungen* **33/8**, 249–250.
- POSEWITZ, Th. 1889a: *Borneo. Entdeckungsreisen und Untersuchungen. Gegenwärtiger Stand der geologischen Kenntnisse. Verbreitung der nutzbaren Mineralien*. – B. Friedländer & Sohn, Berlin, XXVII + 385 p.
- POSEWITZ, Th. 1891b: Die niederländisch-indische Zinnexpedition auf Flores. – *Das Ausland* **64** (8–23 Februar 1891), 145–149.
- POSEWITZ, T. 1892: *Borneo: its geology and mineral resources*. – Translated by F. H. HATCH. Edward Stanford, London, 495 p.
- POSEWITZ, T. 1904: *A Magas Tátra és a Szepesi Középhegység*. – 2. kiadás. Mauer Adolf, Kassa, VIII + 366 p.
- POSEWITZ, T. 1906: Petroleum és aszfalt Magyarországon. – *A Magyar Kir. Földtani Intézet Évkönyve* **15/4**, 209–444.

- POSEWITZ, Th. 1907: Petroleum und Asphalt in Ungarn. – *Mitteilungen aus dem Jahrbuche der kgl. Ungarischen Geologischen Anstalt* **15**, 235–465.
- POSEWITZ, T. 1909: *Szepesség. Utazási kézikönyv. I. A Magas-Tátra*. – 3. kiadás. Pátria, Budapest, 208 p.
- SZAKÁCS M. 1989: C. Dietrich: dr. Posewitz Tivadar /1851–1817). – *Új Tükör* **1989**, p. 9.
- THIRRING G. 1917: A magyar turistaügy halottai. (Róth Márton – dr. Posewitz Tivadar). – *Turisták Lapja* **1917**, 45–46.
- VITÁLIS Gy. 2001: Emlékezés dr. Posewitz Tivadar életére és munkásságára születése 150. évfordulóján. – *Földtani Közlöny* **131**, 561–567.
- VITÁLIS Gy. 2005: Magyar geológusok Indonéziában. – *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok* **14**, 3–11. Megjelent még: *Földtani Kutatás* **42/2**.
- WANNIER, M. M. A. 2017: History of geological mapping in Sabah (late 19th century – 1951). – *Bulletin of the Geological Society of Malaysia* **64**, 37–49. <https://doi.org/10.7186/bgsm64201704>

Függelék

Posewitz munkái a Holland Kelet-Indiákról

- POSEWITZ T. 1881a: Levele Javából. – *Pesti Hirlap* **1881**, 294. sz.
- POSEWITZ T. 1881b: [Levél Borneo szigetéről.] – *Földtani Értesítő* **2/1**, p. 14.
- POSEWITZ T. 1882a: Borneo szigetére vonatkozó földtani ismereteink. – *A Magyar Királyi Földtani Intézet Évkönyve* **6/4**, 124–146.
- POSEWITZ, Th. 1882b: Unsere geologische Kenntnisse von Borneo. – *Mittheilungen aus dem Jahrbuche der kön. ung. geologischen Anstalt* **6/4**, 137–164.
- POSEWITZ T. 1882c: Bandzsermasszin, déli Borneó főhelye. – *Földrajzi Közlemények* **10**, 249–256.
- POSEWITZ T. 1882d: Levél Borneo szigetéről. – *Földtani Értesítő* **3/6–8**, 123–125.
- POSEWITZ Th. 1883a: Az arany előfordulása Borneó szigetén. – *A Magyar Királyi Földtani Intézet Évkönyve* **6/6**, 157–170, 1 fig., Budapest.
- POSEWITZ, Th. 1883b: Das Goldvorkommen in Borneo. – *Mittheilungen aus dem Jahrbuche der kön. ungarischen Geologischen Anstalt* **6/6**, 175–190.
- POSEWITZ T. 1883c: A jelenkorban képződő gyantalerakódások Borneó szigetén. – *Földtani Közlöny* **13**, 393–394.
- POSEWITZ, Th. 1883d: Über die recente Bildung von Harzablagerungen. Geologische Notizen aus Borneo. – *Földtani Közlöny* **13**, 409–412.
- POSEWITZ, T.A.K. 1883e: Geologische Notizen aus Central-Borneo (das Tertiäre Hügelland bei Teweh). – *Natuurkundliche Tijdschrift Nederlands-Indië* **43**, 169–175.
- POSEWITZ, Th. 1883f: Geologisches aus Borneo. – *Das Ausland* **56/44**, (29 October), 864–867.
- POSEWITZ, T.A.K. 1883g: Geologische Notizen aus Central-Borneo (das Tertiäre Hügelland bei Teweh). – *Natuurkundliche Tijdschrift van Nederlands-Indië* **43**, 169–175.
- POSEWITZ T. 1884a: Az indiai óceán cinszigetei. I. Bangka geológiája. Függelékül: a borneói gyémántelőfordulás. – *A Magyar Királyi Földtani Intézet Évkönyve* **7/4**, 143–180.
- POSEWITZ T. 1884b: Földtani Közlemények Borneo szigetéről. I. A szén előfordulása Borneo szigetén. II: Földtani jegyzetek Közép-Borneóról. – *A Magyar Királyi Földtani Intézet Évkönyve* **6/6**, 299–329.
- POSEWITZ, Th. 1884c: Geologische Mittheilungen über Borneo: I. Das Kohlenvorkommen in Borneo. – *Mittheilungen aus dem Jahrbuche der kön. ungarischen Geologischen Anstalt* **6/10**, 317–344.
- POSEWITZ, Th. 1884d: Geologische Mittheilungen über Borneo: II. Geologische Notizen aus Zentral-Borneo. Das tertiäre Hügelland bei Teweh. – *Mittheilungen aus dem Jahrbuche der kön. ungarischen Geologischen Anstalt* **6/10**, 345–350.
- POSEWITZ, Th. 1884e: Geologischer Ausflug in das Tanahlaut (Süd-Borneo). – *Verhandlungen der k.k. Geologischen Reichsanstalt* **13**, 237–244.
- POSEWITZ, Th. 1884f: Geologische Notizen aus Zentral-Borneo. III. Das Gestein des Goenong Pararawen. – *Natuurkundliche Tijdschrift van Nederlands-Indië* **43**
- POSEWITZ T. 1884g: [A bangkai ónbányászatról] – *Földtani Közlöny* **14**, 305–306.
- POSEWITZ, Th. 1885a: Die Zinninseln im Indischen Oceane. I. Geologie von Bangka. Als Anhang: Das Diamantvorkommen in Borneo. – *Mittheilungen aus dem Jahrbuche der kön. ungarischen Geologischen Anstalt* **7/4**, 153–192.
- POSEWITZ, Th. 1885b: Geologische Notizen aus Central-Borneo. Ein Ausflug auf den Berg Pararawen. – *Földtani Közlöny* **15**, 76–80.
- POSEWITZ T. 1885c: Geologiai jegyzetek Közép-Borneóból. Kirándulás a Pararawen hegyre. – *Földtani Közlöny* **15**, 137–138.
- POSEWITZ T. 1885d: Az ón előfordulása Bangka szigetén. – *Földtani Közlöny* **15**, 356–357.
- POSEWITZ, Th. 1885e: Über das Zinnerzvorkommen auf Bangka. – *Földtani Közlöny* **15**, 373–374.
- POSEWITZ T. 1885f: A laterit előfordulásáról Bangka szigetén. – *Földtani Közlöny* **15**, 390–391.
- POSEWITZ, Th. 1885g: Lateritvorkommen auf der Insel Bangka. – *Földtani Közlöny* **15**, 566.
- POSEWITZ T. 1885h: A Bangka szigetén előforduló ón. – *Természettudományi Közlöny* **1885**, 426–427.
- POSEWITZ, T. 1885i: Geologische Notizen aus Bangka, I. Das geotektonische Verhalten der Granitmassive und das Marasgebirge. – *Natuurkundig Tijdschrift Nederlands-Indië* **44**, 108–115. (online at: www.biodiversitylibrary.org/item/118914page/130/mode/1up)
- POSEWITZ Tivadar 1886a: Az Indiai Óceán czinnszigetei. II. A czinnércz előfordulása és a czinnbányászat Bangka szigetén. Az indiai bányamérnökök és a saját észleletei alapján. – *A Magyar Királyi Földtani Intézet Évkönyve* **8/2**, 55–102, 7 figs, 2 t., pl. XXII.
- POSEWITZ, Th. 1886b: Die Zinninseln im Indischen Oceane. II. Das Zinnerzvorkommen und die Zinnengewinnung in Bangka. – *Mittheilungen aus dem Jahrbuche der kön. ungarischen Geologischen Anstalt* **8/2**, 55–106.
- POSEWITZ, Th. 1886c: Die rezenten Bildungen auf der Insel Bangka. – *Petermanns Geographische Mitteilungen* **32**, 197–202.
- POSEWITZ, Theodor 1886d: Die Salzlager Borneo's. – *Das Ausland* **43** (3 Oktober), 790–792, Stuttgart.
- POSEWITZ 1886e: = HASENSTEIN, Bruno, POSEWITZ, Theodor, SCHMIDT, Carl (1886): Tafel 10: Karte der Alluvial-Bildungen in Bangka / von Th. POSEWITZ. Red. v. B. Hassenstein, aut. v. C. Schmidt. – *Petermann's Geographische Mitteilungen* **32**, Taf. 10.
- POSEWITZ, Th. 1886f: Die Diamantfelder in Borneo. – *Das Ausland* **59**(36) 6 September 1886), 705–708.
- POSEWITZ, Th. 1886g: Über Borneo. – *Neues Jahrbuch für Mineralogie* **1886**, i., ref. 432–433.
- POSEWITZ T. 1886h: A laterit előfordulása Bangka szigetén. – *Természettudományi Közlöny* **1886**, p. 53.
- POSEWITZ T. 1886i: Az Indiai Óceán czinnszigetei. II. A czinnércz előfordulása és a czinnbányászat Bangka szigetén. Az indiai bányamérnökök és a saját észleletei alapján. – *A Magyar Királyi Földtani Intézet Évkönyve* **8/2**, 55–102.
- POSEWITZ, Th. 1887a: Die Lateritvorkommen in Bangka. – *Petermann's Geographische Mitteilungen* **33**, 20–25.
- POSEWITZ, Th. 1887b: Die geologisch-montanistischen Verhältnisse der Insel Billiton (Blitong). – *Petermann's Geographische Mitteilungen* **33/4**, 10–116.

- POSEWITZ, Th. 1887d: Der Kina-balu-See in Borneo. – *Petermanns Geographische Mittheilungen* **33/8**, 249–250.
- POSEWITZ, Th. 1887c: Die Zinnerzvorkommen auf den Inseln des Riouw-Lingga-Archipels. – *Petermann's Geographische Mittheilungen* **33/12**, 366–368.
- POSEWITZ, Th. 1887e: Das Zinnerzvorkommen in Bangka. – *Das Ausland* **61/10**, (5 March 1887), 183–186.
- POSEWITZ Th. 1887f: Höhlenforschungen in Borneo. – *Das Ausland* **61/31**, (3 July 1887), 612–613.
- POSEWITZ Th. 1887g: Das Quecksilber-Vorkommen in Borneo. – *Das Ausland* **61/31**, (30 July 1887), 613–614.
- POSEWITZ Th. 1887h: Das Zinnerz auf der Insel Sumatra, Flores und Borneo. – *Das Ausland* **61/34**, (20 August 1887), 672–674.
- POSEWITZ, Th. 1887i: Das Petroleum-Vorkommen in Borneo. – *Das Ausland* **66/10**, (7 März), 191–192.
- POSEWITZ, Th. 1887j: Das Platinvorkommen in Borneo. – *Das Ausland* **17**, (25 April), 32–330.
- POSEWITZ, Th. 1887k: Das geologische Verhältnisse Bangka's. – *Das Ausland* **60/22**, (30 Mai), 423–426.
- POSEWITZ, T. 1887l: Geologisches aus Borneo. Formationen älter als Tertiär. – *Das Ausland* **26** (27 Juni), 504–506.
- POSEWITZ, Th. 1888a: Laterit-Vorkommen in West-Borneo. – *Földtani Közlöny* **18**, 62–64.
- POSEWITZ, Th. 1888b: Neuere geologische Entdeckungen im nordöstlichen Borneo. – *Földtani Közlöny* **18**, 316–321.
- POSEWITZ, Th. 1888c: Höhlenforschungen in Borneo. – *Das Ausland* **61/31**, (30 Juli), 612–613.
- POSEWITZ, Th. 1888d: Das Quecksilber-Vorkommen in Borneo. – *Das Ausland* **61/31**, (30 Juli), 613–614.
- POSEWITZ, Th. 1888e: Zinnerz auf den Inseln Sumatra, Flores und Borneo. – *Das Ausland* **61/34**, (20 August), 672–674.
- POSEWITZ, Th. 1888f: Das Gebirgssystem Borneos und in besondere das Centralgebirge. – *Mittheilungen des Geographischen Gesellschaft in Wien* **31**, 129–135.
- POSEWITZ T. 1888g: Laterit előfordulása Borneo nyugoti részén. – *Földtani Közlöny* **18**, 32–33.
- POSEWITZ T. 1888h: Ujabb földtani felfedezések Borneo szigete északkeleti részében. – *Földtani Közlöny* **18**, 214–219.
- POSEWITZ, Th. 1888i: Neuere geologische Entdeckungen im nordöstlichen Borneo. – *Földtani Közlöny* **18**, 316–321.
- POSEWITZ T. 1888j: Utazás Borneó szigetén Bandzsermasszin várostól Barabeien át a hegyekig. – *Földrajzi Közlemények* **11**, 419–423.
- POSEWITZ, Th. 1889a: *Borneo. Entdeckungsreisen und Untersuchungen. Gegenwärtiger Stand der geologischen Kenntnisse. Verbreitung der nutzbaren Mineralien*. B. Friedländer & Sohn, Berlin, XXVII + 385 p.
- POSEWITZ Th. 1889b: Aus Borneo. – *Petermann's Geographische Mittheilungen* **35**, 23–24.
- POSEWITZ, Th. 1889c: Die Thätigkeit des Montanwesens in Niederländisch-Indien in den Halbjahren 1886–87. – *Petermann's Geographische Mittheilungen* **35/8**, 203–204.
- POSEWITZ Th. 1889d: Aus Britisch Nord-Borneo. – *Petermann's Geographische Mittheilungen* **35**, 252–253.
- POSEWITZ, Th. 1889e: Das Gebirgssystem Borneo's und insbesondere das Centralgebirge. – *Mittheilungen der k.k. geographischen Gesellschaft in Wien* **31** (1888), (der neuen Folge 21) **(3–4)**, 129–135.
- POSEWITZ Th. 1889f: Aus Borneo. – *British North Borneo Herald*
- POSEWITZ, Th. 1890a: Mittheilungen über Nord-Borneo. – *Petermann's Geographische Mittheilungen* **36**, 203–204
- POSEWITZ, Th. 1890b: Vulkane in Borneo. – *Das Ausland* **63/11**, (17 March 1890), 219–220.
- POSEWITZ, Th. 1890c: Borneo [a határváltozásokról]. – *Das Ausland* **63/18**, (5 Mai 1890), 359–360.
- POSEWITZ Th. 1890d: [Laterit-Vorkommen in West-Borneo.] – *Natuurkundliche Tijdschrift van Nederlands-Indië* **49**, 1–20.
- POSEWITZ, Theodor 1891a: Die neueste Durchkreuzung von Britisch Nord-Borneo. – *Petermann's Geographische Mittheilungen* **37**, p. 47.
- POSEWITZ, Th. 1891b: Die niederländisch-indische Zinnexpedition auf Flores. – *Das Ausland* **64/8**, (23 Februar 1891), 145–149.
- POSEWITZ, Th. 1891c: Die neueste Durchkreuzung von Britisch-Nordborneo. – *Das Ausland* **37**, p. 47.
- POSEWITZ, Th. 1891d: Die Badujs, eine Volksreliquie in Java. – *Das Ausland* **64/19**, (11 May 1891), 378–380 és **64/20**, (18 May 1891), 387–389.
- POSEWITZ, T. 1892: *Borneo: its geology and mineral resources*. – Translated by F.H. HATCH. Edward Stanford, London, 495 p.